

WOJCIECH RADECKI

Instytut Nauk Prawnych PAN w Warszawie, Polska
e-mail: daria.danecka@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9755-9235

Ochrona prawna drzew i krzewów na ziemiach czeskich (artykuł recenzyjny)

Legal protection of trees and shrubs in the Czech lands

Tutela giuridica degli alberi e degli arbusti nei territori cechi

Milan Šimandl, *Vývoj právní ochrany dřevin v českých zemích,*
Prameny a nové proudy právní vědy 73,
Nakladatelství Eva Rozkotová, Beroun 2021, ss. 277.

This article summarises the key theses contained in Milan Šimandl's monograph on the development of legal protection for trees and shrubs in the Czech lands. It considers the extensive Czech legal literature on this topic, as well as makes brief comparative remarks relating to Polish law.

Keywords: tree, shrub, avenue, protection of trees and shrubs, nature protection, environmental protection

L'articolo ha per oggetto la presentazione delle tesi fondamentali contenute nella monografia dell'autore ceco Milan Šimandl, dedicata all'evoluzione della tutela giuridica degli alberi e degli arbusti nel territorio ceco. Il lavoro si basa su ampia letteratura giuridica ceca sull'argomento e brevi osservazioni comparative con il diritto polacco.

Parole chiave: albero, arbusto, viale, tutela di alberi e arbusti, tutela della natura, tutela dell'ambiente

Wprowadzenie

Wydana przez Wydział Prawa Uniwersytetu Karola w Pradze jako 73. tom serii „Źródła i nowe prądy nauki prawa” monografia Milana Šimandla poświęcona rozwojowi ochrony prawnej drzew i krzewów¹ jest pozycją zasługującą na uwagę także czytelnika polskiego zainteresowanego problematyką prawnej ochrony przyrody i środowiska, prawem leśnym i prawem rolnym. Autor oferuje czytelnikowi więcej, niż zapowiada tytuł dzieła. Niejako przy okazji omawiania historii ochrony drzew i krzewów autor przedstawia bowiem dzieje ochrony przyrody na ziemiach czeskich. Wątki historyczne pracy są znakomicie udokumentowane źródłowo, ale nie tylko o historię chodzi, bo każda część monografii kończy się zarysowaniem obowiązującego stanu prawnego i jego skrótowym, ale treściwym omówieniem. To połączenie analiz historycznych z prezentacją obowiązującego stanu prawnego sprawia, że dzieło Milana Šimandla jest szczególnie cenne zarówno od strony poznawczej, jak i teoretycznej.

Autor podzielił rozważania na sześć części. Przedmiotem pierwszej jest ochrona drzew od starożytności do połowy XVIII wieku. Część druga została poświęcona regulacji prawnej drzew przydrożnych². Najobszerniejsza część trzecia traktuje o ochronie drzew jako pierwotnie pomników przyrody (*monuments de la nature* – jak określił ogromne drzewa Alexander von Humboldt w 1819 r.; termin ten został przejęty przez Hugona Conwentza), a obecnie jako chronionych tworów przyrody, czyli ochronie szczególnej. Przedmiotem

¹ W czeskim oryginale: *dřevin*. Słownik opowiada się za tłumaczeniem czeskiej *dřeviny* przez „roślinę drzewiastą” (J. Siatkowski, M. Basaj, *Słownik czesko-polski*, Warszawa 2002, s. 118, dalej: *Słownik*). Jednak *dřevina* jest terminem prawnym zdefiniowanym w § 3 ust. 1 lit. i) czeskiej ustawy z 19 lutego 1992 r. o ochronie przyrody i krajobrazu (zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny; akty prawne wydane po 1945 r. przywołuję według czeskiego schematu: po literze „č.” następuje pozycja, pod którą akt został opublikowany w oficjalnym organie promulgacyjnym Sbíрка zákonů, łamana przez rok pierwszej publikacji i zakończona literami Sb., tj. skrótowcem tego organu; przy okazji wyjaśnię, że *zákon* to „ustawa”, *zákoník* to „kodeks”, *ústava* to „konstytucja”, *nářízení* to „rozporządzenie”, a *vyhláška* to powszechnie obowiązujący akt prawny wydawany przez ministerstwo) w następujący sposób: *dřevina rostoucí mimo les* (dalej tylko: *dřevina*) to drzewo (*strom*) bądź krzew (*keř*) rosnący pojedynczo lub w zbiorowiskach w wolnym krajobrazie i jednostkach osiedleńczych na gruntach innych niż przeznaczone do pełnienia funkcji lasu.

² W czeskim oryginale: *stromořadí u silnic*. W *Słowniku* znajdujemy tłumaczenie *stromořadí* przez „aleję wysadzaną drzewami; szpaler drzew” (s. 757). Jak wskazuje autor komentowanego dzieła, są autorzy, którzy uznają aleje i szpalery za synonimy, on wszak proponuje, aby przez *stromořadí* rozumieć drzewa wysadzone w jednej linii, natomiast *aleja* to drzewa wysadzone co najmniej w dwóch liniach, typowo po obu stronach drogi.

części czwartej jest powszechna ochrona drzew, do pewnego stopnia oparta na tych samych zasadach co ochrona szczególna. Część piąta to zwięzły zarys problematyki drzew i krzewów w prawie publicznym odnoszącym się do wód, katastru nieruchomości, kolei, telekomunikacji, energetyki i zabytków. Ostatnia, szósta część traktuje o drzewach i krzewach w prawie cywilnym, koncentrując się na własności drzew i krzewów oraz stosunkach sąsiedzkich, przede wszystkim pod kątem imisji³. Dzieło kończy podsumowanie, imponujący, liczący 12 stron wykaz wykorzystanych źródeł archiwalnych, przepisów prawnych, orzecznictwa i innych, po którym następuje bogaty, liczący 15 stron wykaz literatury przedmiotu.

Zrozumiałe jest, że w ograniczonych ramach artykułu recenzyjnego nie sposób zaprezentować całości wywodów Milana Šimandla. Ograniczam się więc do niektórych zagadnień, zwłaszcza uogólniających tez autora, które mogą zainteresować czytelnika polskiego zajmującego się prawem ochrony środowiska i przyrody. W miarę możliwości staram się uwypuklić te wątki, które w większym lub mniejszym stopniu odnoszą się do prawa rolnego.

1. Od starożytności do połowy XVIII wieku

Podobnie jak w całej Europie, także wśród Słowian przybywających na dzisiejsze ziemie czeskie od początku VI wieku znany był kult drzew. Słowianie uznawali drzewa za osoby, a lasy za organizacje bytów drzewnych, które niekiedy miały postać świętych gajów. Relikty szacunku dla drzew utrzymały się do dziś.

Jednym z najstarszych czeskich pomników prawa były *Statuta Konrádova* pochodzące prawdopodobnie z 1189 r. (zachowane w trzech nieco różniących się od siebie wersjach z XIII wieku) ogłoszone przez księcia Konrada Oto na sejmie szlachty czeskiej i morawskiej. Po raz pierwszy pojawiły się w nim przepisy o ochronie drzew, a konkretnie o *lesním pychu*⁴. Wyrąb drzewa w cudzym lesie był karany *pokutą* do 60 denarów, jeśli karał sędzia grodzki, a do 300 denarów, jeśli karał panujący.

Na przełomie XIII i XIV wieku zaczęły pojawiać się pierwsze księgi prawnicze, a najstarszą była *Kniha Rožmberská*, w której przewidziano kary za wyrąb drzewa w cudzym lesie, a także za uszkodzenie drzew owocowych.

³ W języku czeskim *imise* (przez jedno „m”) oznaczają to samo, co polskie „immisje” (przez dwa „m”).

⁴ W *Słowniku* (s. 636) znajdujemy następujące wyjaśnienie: „*pych: lesní (polní, vodní) pych* – kradzież z lasu (pola; jeziora, stawu, rzeki)”.

Z wyraźną estymą odnosi się autor do Karola IV⁵, którego dążenia do ograniczenia mocy szlachty i wzmocnienia władzy królewskiej objawiły się wizją kodyfikacji ówczesnego prawa. Podstawy kodeksu oznaczanego jako *Codex Carolinus*, a wcześniej także jako *Statuta regni*, były opracowywane już w pierwszych latach panowania Karola IV, a inspirowane kodeksem górniczym Václava II⁶ i prawem rzymskim. Z 1619 r. pochodzi najczęściej do dziś używane oznaczenie *Maiestas Carolina*. Kodeks przynosił nie tylko zapisane obyczaje, lecz także liczne nowe instytucje prawne, które były częściowo sprzeczne z dotychczasowym prawem ziemskim, dlatego Karol IV natrafił na opór szlachty i w efekcie kodeks ten nigdy nie wszedł w życie.

Kodeks poświęcał stosunkowo dużo miejsca ochronie drzew i lasów (art. 49–57 i 63). Karol IV miał świadomość wielkiego znaczenia lasów i po raz pierwszy w czeskiej historii dał wyraz estetycznej wartości lasów. Kary za złamanie zakazu wyrębu drzewa były bardzo surowe – miały nie tylko wymiar pieniężny, lecz także cielesny (obcięcie prawej ręki), a za spowodowanie pożaru lasu groziła kara śmierci przez spalenie.

Według Milana Šimandla regulacja prawna ochrony drzew i lasów była w kodeksie Karola IV przełomowa nie tylko ze względu na staranne opracowanie przepisów, lecz także na objęcie innych aspektów ochrony niż tylko majątkowe. Wprawdzie kodeks nigdy nie stał się prawem obowiązującym, jednak był inspiracją dla przyszłych przepisów leśnych.

Niepowodzenie Karola IV nie oznaczało przekreślenia dążeń do kodyfikacji. W końcu XV wieku decydująca władza w państwie należała już do szlachty i właśnie ona dążyła do kodyfikacji prawa, aby wzmocnić swoją pozycję. Po porozumieniu z królem Vladislavem Jagellonskim⁷ królewski prokurator Albrecht Rendl z Oušavy opracował kodeks przyjęty przez sejm w 1500 r. jako *Zemská zřízení království českého*, znany powszechnie pod nazwą *Vladislavské zřízení zemské*. Zrównało ono *lesní pych* (kradzieże drzewa) z przywłaszczeniem cudzego gruntu leśnego. W obu przypadkach właściciel

⁵ Karel IV z rodu Luksemburgów (14.05.1316 – 29.11.1378) panował w latach 1346–1378. Najśłynniejszy spośród władców czeskich, który jako pierwszy został także cesarzem Świętego Cesarstwa Rzymskiego; za: R. Cilek, *Čeští panovníci a prezidenti*, Praha 2014, s. 103.

⁶ Václav II z rodu Przemyślidów (27.09.1271 – 21.06.1305) panował w latach 1283–1305; ibidem, s. 90. Za jego czasów w latach 1300–1305 nastąpiła kodyfikacja prawa górniczego w postaci *Constitutiones iuris metalici*, lepiej znanych pod nazwą *Ius regale montanorum* (*Právo horního regalu*); K. Mały i in., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 2005, s. 111.

⁷ Vladislav (II.) Jagellonský z rodu Jagiellonów (1.03.1456 – 13.03.1516) panował w latach 1471–1516; za: R. Cilek, *Čeští panovníci...*, s. 127.

lasu miał upomnieć sprawcę i wezwać go do naprawy szkody. Jeśli ten tego nie uczynił, był oskarżany o *pych* i jeżeli został skazany, musiał zwrócić grunt, naprawić szkodę i jeszcze zapłacić *pokutę*⁸ w wysokości 50 kop groszy. Do kodyfikacji prawa ziemskiego na Morawach doszło później niż w Czechach, dopiero w 1545 r., ale nie było w niej mowy o ochronie drzew.

Kłęska stanów czeskich w bitwie pod Białą Górą w 1620 r. przyniosła liczne zmiany w prawie obowiązującym na ziemiach czeskich, które znalazły dojrzały wyraz w odnowionym prawie ziemskim wydanym dla Czech w 1627 r., a rok później dla Moraw. Prawo ziemskie objęło cały system prawny i zawierało także przepisy o ochronie drzew motywowane względami majątkowymi. Stopniowo przepisy dotyczące ochrony drzew były wprowadzane do prawa miejskiego. Podobnie jak prawo ziemskie, prawo miejskie chroniło drzewa jako przedmiot własności, a sankcjami za kradzież drzewa były przede wszystkim kary pieniężne.

Wiążący i jednolity kodeks prawa miejskiego został wydany w 1579 r. pod nazwą *Práva městská království českého*. Głównym jego autorem był Pavel Kristián z Koldina, znawca prawa czeskiego i rzymskiego; od jego nazwiska prawo miejskie nosi też nazwę *Koldínův zákoník*. Przepisy o kradzieżach drewna i niszczeniu drzew podpadają pod postanowienia o *pychu*. Sprawca leśnego *pychu* miał zapłacić właścicielowi lasu *pokutu* jako naprawienie szkody w wysokości 10 kop czeskich groszy, a jeżeli szkoda była większa, to i więcej. W kodeksie był też przepis o karze za uszkodzenie drzewa wyznaczającego granice między gruntami, a także regulacje dotyczące stosunków sąsiedzkich: właściciel był zobowiązany przyciąć gałęzie drzewa szkodliwie zacieniające grunt sąsiada. Kodeks Koldina utracił moc dopiero wraz z wejściem w życie austriackiego kodeksu cywilnego z 1811 r.

Kolejny wątek rozważań autora wiąże się z kolonizacją, zakładaniem nowych miast i wsi, od XIII wieku poczynając, oraz z szybkim rozwojem górnictwa w następnych wiekach. Wszystko to spowodowało znaczące zużycie drzewa, a korzystanie z lasów nie było regulowane, roślinność leśna nie była odnawiana, szkody w lasach stanowiły następstwo nie tylko chaotycznego wycinania drzew, lecz także wypasu zwierząt w lasach. Reme-

⁸ W czeskim języku prawniczym, także współczesnym, *pokuta* to sankcja finansowa za wykroczenia i inne delikty administracyjne, ale nie za przestępstwa, bo za nie grozi *peněžitý trest*. Nie przekładam tedy *pokuty* jako „grzywny”, bo w naszym systemie prawnym jest inaczej niż w czeskim: „grzywna” jest sankcją za przestępstwa i wykroczenia, dopiero przy deliktach administracyjnych pojawia się „kara pieniężna”. Pozostawiam więc *pokutę* bez tłumaczenia jako wystarczająco komunikatywne określenie kary finansowej.

dium stały się *lesní řády*⁹ i instrukcje leśne, mające charakter partykularny, były bowiem wydawane przez zwierzchność lub miasta dla swego terenu. Pierwszym takim aktem był *Chebský lesní řád* z 1379 r., ale to był wyjątek, dalsze regulaminy leśne zaczęły powstawać dopiero w XVI wieku.

Koncept prawa leśnego dla Czech pojawił się w połowie XVIII wieku. Jego autorem był František Rang, propagator nowoczesnych metod w leśnictwie. Projekt został przesłany do Wiednia i 5 kwietnia 1754 r. ogłoszony jako *Cisařský královský patent lesů a dříví ustanoveni v Království českém se týkající*. Stał się on wzorem dla aktów leśnych: Moraw z 23 listopada 1754 r. i Śląska z 20 marca 1756. *Český lesní řád* zawierał przepisy o powszechnym korzystaniu z lasów, ustanawiał regulacje dotyczące pozyskiwania i sprzedaży drewna, dość szczegółowo regulował gospodarowanie drewnem w przemyśle, zakazywał niszczenia mchu i wypasu zwierząt w młodych porostach leśnych, zakazywał rozniecania ognia w lasach i zalecał oszczędzanie drewna. Milan Šimandl ocenia, że wydanie *lesních řádů* dla całego kraju w latach 1754 i 1756 było wyraźnym postępem w ochronie lasów i można je uznać za początek nowoczesnego leśnictwa czeskiego.

2. Zadrzewienia przydrożne

Drugą część swego dzieła autor zaczął spostrzeżeniem, że z alejami na ziemiach czeskich spotykamy się dopiero w XIV wieku, a bujny ich rozwój także w miastach nastąpił w czasach renesansu i baroku. Zwrócił również uwagę, że w XV, a przede wszystkim w XVI wieku zakładano na ziemiach czeskich całe systemy stawów rybnych, wzmacnianych groblami porośniętymi drzewami (dębami i lipami) o potężnych systemach korzeniowych.

Legislacja dotycząca drzew przydrożnych¹⁰ sięga do czasów Karola VI¹¹, który rozpoczął budowanie sieci dróg cesarskich, a jego dzieło w tym za-

⁹ Czeski rzeczownik *řád* jest wieloznaczny, może oznaczać „regulamin”, ale także „ustrój, system” bądź „rozkład” (np. *jízdní řád* to „rozkład jazdy”) albo nawet „statut” (*Slovník*, s. 679). Dodam, że *správní řád* to ustawa o postępowaniu administracyjnym, a *trestní řád* to ustawa o sądowym postępowaniu karnym.

¹⁰ Warto zwrócić uwagę, że już wtedy pojawia się podział na *silnice* (szosy) i *cesty* (drogi). Obsadzanie drzewami dotyczyło raczej tylko szos. Aby jednak sprawy dalej nie komplikować, posługuję się pojęciem drzew „przydrożnych”, ponieważ od szos nie da się utworzyć zgrabnego przymiotnika.

¹¹ Karel VI z rodu Habsburgów (1.10.1685 – 20.10.1740) panował w latach 1711–1740; wydana przez niego tzw. sankcja pragmatyczna umożliwiła panowanie jego córce Marii Teresie (za: R. Cílek, *Čeští panovníci...*, s. 160).

kresie kontynuowali Maria Teresa¹² i Józef II¹³. Pierwsze znane akty prawne nakazujące wysadzanie szpalerów drzew przy drogach to reskrypty z lat 1740 i 1752 wydane dla Moraw. Nad ich wykonaniem miała czuwać inspekcja drogowa. W Czechach ochrona drzew została zarządzona patentami z lat 1749 i 1756. Drugi z nich odnosił się nie tylko do drzew przydrożnych, ale do wszystkich drzew rosnących poza lasami. Wskazywał na uszkodzenia i likwidację drzew morwowych (w XVIII wieku wspierano uprawę morw oraz hodowlę jedwabnika morwowego dla wyrobu jedwabiu), owocowych i innych. Patent wprowadził dotkliwe kary sięgające 2 lat ciężkiego więzienia za naruszenie tych przepisów. Przy ponownym naruszeniu można było skazać na przymusowe prace w twierdzy na okres 3 lat. Wydany w 1787 r. powszechny kodeks o przestępstwach i karach, postępował jak na owe czasy, pod wpływem filozofii oświecenia odstąpił od nieproporcjonalnie okrutnych kar i za uszkodzenie drzew przewidywał lekkie więzienie lub kary cielesne.

Dworski dekret z 1781 r. powtórzył poprzednie przepisy nakazujące właścicielom gruntów przyległych do dróg sadzenie drzew wzdłuż dróg (z tego powtórzenia można wnosić, że ów obowiązek nie był wykonywany) oraz zawierał szczegółowe przepisy określające odległość drzew od skraju rowu przydrożnego, aby drzewa mogły czerpać wilgoć, a zarazem aby ich system korzeniowy nie naruszał jezdni. Dekret zwracał uwagę na względy estetyczne, nakazując, aby drzewa były sadzone równomiernie. Sankcję za uszkodzenie drzew stanowiło naprawienie szkody i oprócz tego więzienie. Dekretem kancelarii dworskiej z 1792 r. zarządzono, żeby właściciele posiadłości, miasta i gminy, przez których tereny prowadzi droga, gwarantowali wspólnie i nierozdzielnie zachowanie drzew w alejach. Gdyby drzewa te zostały uszkodzone lub zniszczone, wskazane podmioty miały je zastąpić innymi tego samego gatunku, wieku i ceny.

W dobie wojen napoleońskich przeniknęło na ziemie czeskie nowe zjawisko – aleje wielkich topoli włoskich, które stały się bardzo modne.

W drugiej połowie XIX wieku ustawowo wprowadzono podział na szosy państwowe (cesarskie), szosy ziemskie, szosy powiatowe oraz gminne szosy i drogi, a także wprowadzono obowiązek obsadzenia ich drzewami. Nadzór nad stanem szos i drzew rosnących wzdłuż nich sprawowali głównie pra-

¹² Marie Terezie z rodu Habsburgów (13.05.1717 – 29.11.1780) panowała w latach 1740–1780; ogłosiła, że chce być „matką swych poddanych”, a licznymi reformami wykazała, że obietnicę spełniła (ibidem, s. 163).

¹³ Josef II z rodu Habsburgów, dynastii habsbursko-lotaryńskiej (13.04.1741 – 20.02.1790); patentem z 1 listopada 1781 r. zniósł pańszczyznę w Czechach, na Morawach i na Śląsku (ibidem, s. 166–167).

cownicy drogowi (*cestmistři a cestaři*), a obok nich organy policji miejskiej i polnej, straż finansowa i żandarmeria. Ciekawostką jest, że według decyzji ministerstwa spraw wewnętrznych z 1877 r. wykroczeniem, za które *pokuty* nakładała policja drogowa, było także uszkodzenie drzew, krzewów i kwietników w ogrodach miejskich, które nie było traktowane jako *polní pých*.

Podstawowe znaczenie miała ustawa przyjęta 13 października 1884 r. i podpisana przez cesarza 2 grudnia 1884 r. o wysadzaniu i ochronie alei lub pojedynczych szpalerów drzew wzdłuż szos publicznych. Ustawa stanowiła, że wzdłuż wszystkich cesarskich, ziemskich, powiatowych i gminnych szos muszą być aleje, a gdyby to okazało się niemożliwe, co najmniej proste szpalery drzew. Wyjątki odnosiły się tylko do szos prowadzących przez lasy i osady z zamkniętymi szeregami domów.

Ustawa wyjaśniała, kto jest zobowiązany do sadzenia i utrzymywania alei. Na poboczach szos były to gminy, przez których tereny prowadziła szosa. Natomiast szpalery drzew poza rowem drogowym mieli obowiązek sadzić i utrzymywać właściciele sąsiadujących z szosą gruntów.

Zasada ochrony drzew zakotwiczona w § 8 ustawy oznaczała zakaz samowolnego obcinania gałęzi drzew przydrożnych oraz zakaz wyrębu pojedynczych drzew, alei i szpalerów drzew bądź ich znaczących części. Naruszenie zakazu było wykroczeniem z § 10. Sprawcy uszkodzenia drzewa lub palika drzewo to podtrzymującego, jeżeli czyn nie wyczerpywał znamion przestępstwa, groziła *pokuta* od 2 do 10 zł. Oprócz tego za każde zniszczone drzewa płać odszkodowanie w ryczałtowej wysokości 10 zł, a za każdy zniszczony palik – 2 zł. Samowolne obcinanie gałęzi lub wyręb drzew były sankcjonowane *pokutą* od 5 do 20 zł, a jeżeli dotyczyło znacznej części alei – do 100 zł. Kary nakładał starosta gminny. Nadzór sprawował tak jak poprzednio administratorzy szos, policja miejska i polna oraz żandarmeria (ale już nie straż finansowa).

Milan Šimandl ocenia, że dla sadzenia i ochrony szpalerów drzew przydrożnych ustawa z 1884 r. była dla Czech przełomowym aktem prawnym, który zapewnił ochronę znaczących elementów tworzących krajobraz, jakimi bezspornie są przydrożne szpalery drzew. Akty prawne w przedmiocie ochrony drzew przydrożnych zostały wydane także przez sejmy ziemskie na Morawach i na Śląsku.

Rozpad Austro-Węgier i powstanie na ich gruzach samodzielnego państwa czechosłowackiego nie miało zrazu wpływu na badaną problematykę. Ustawą z 28 października 1918 r.¹⁴ pozostawiono tymczasowo w mocy

¹⁴ Tak zwana *recepční norma* przywołana w całości w: L. Vojáček, K. Schelle, V. Knoll, *České právní dějiny*, Plzeň 2010, s. 294.

wszystkie dotychczasowe ziemskie i cesarskie ustawy i rozporządzenia oraz przejęto dotychczasową strukturę urzędów. W odniesieniu do alei drzew Czechosłowacja przejęła dotychczasowe regulacje Czech, Moraw i Śląska. Dopiero w 1938 r. został przygotowany projekt ustawy drogowej, która miała się zająć także drzewami przydrożnymi, ale zmiany polityczne i wybuch wojny uniemożliwiły jego przyjęcie.

Po II wojnie światowej pierwszy projekt ustawy o sadzeniu drzew wzdłuż publicznych szos pojawił się już w 1946 r. Nawiązywał on do przedwojennego projektu z 1938 r., ale ostatecznie nie został przyjęty i nadal obowiązywały dotychczasowe przepisy.

Przełom lat 40. i 50. XX wieku to okres tzw. prawniczego dwulecia. Jest on wprawdzie oceniany krytycznie jako oznaczający degradację kultury prawnej, ale do pozytywów należy zaliczyć unifikację głównych gałęzi prawa w Czechosłowacji. Znalazł on także swój wyraz w odniesieniu do dróg. W 1949 r. została przyjęta ramowa ustawa drogowa obowiązująca w całej republice¹⁵. Ustawa zastąpiła dotychczasowe oznaczenie *stromořadi nebo alej* nowym pojęciem *stromoví*, tłumaczonym jako „drzewa”¹⁶, co pozwoliło objąć ochroną także rosnące przy szosach drzewa nietworzące szpaleru. Akty wykonawcze do ustawy powierzyły troskę o drzewa powiatowym radom narodowym, ale nie sprecyzowały, na czym owa troska ma polegać. W poszczególnych *krajach* (odpowiednikach polskich województw) taką służbę w ramach drogowych przedsiębiorstw państwowych prowadzili *hlavní silniční sadovníci*¹⁷, w powiatach – *okresní silniční sadovníci*, którym pomagali sadownicy odcinkowi. Autor zwrócił uwagę, że wprawdzie już w poprzednich dekadach dawano pierwszeństwo drzewom owocowym przy drogach, ale po II wojnie światowej przybrało ono rozmiary wręcz nie stosowne. Negatywną stroną obsadzenia szos przede wszystkim drzewami owocowymi była likwidacja wielu zdrowych nieowocowych drzew.

Ustawa z 1949 r. miała charakter ramowy, a obok której obowiązywały stare cesarskie i ziemskie przepisy prawne. Nie mogło to trwać długo i z początkiem lat 60. została przyjęta ustawa drogowa¹⁸, która jednolicie i kompleksowo uregulowała problematykę drogową w całej Czechosłowacji. Ustawa rozdzieliła drogi na autostrady (*dálnice*), szosy (*silnice*), połączenia komunikacyjne miejscowe (*místní komunikace*) i celowe (*účelové komuni-*

¹⁵ Zákon č. 147/1949 Sb., jimž se vydávají někteře předpisy o veřejných silnicích.

¹⁶ Z zaznaczeniem, że zawsze w liczbie mnogiej (*Słownik*, s. 757).

¹⁷ Według *Słownika* (s. 684) *sad* to nie tylko „sad, ogród owocowy”, lecz także „park (miejski), ogród, planty”.

¹⁸ Zákon č. 135/1961 Sb., o pozemních komunikacích (silniční zákon).

kace). Wprowadziła pojęcie *silniční stromoví*, obejmujące nie tylko drzewa, lecz także krzewy rosnące przy szosach. Przepisy wykonawcze określiły zasady obsadzenia szos drzewami, nadal dając pierwszeństwo drzewom owocowym.

W latach 70. XX wieku zaczęto powoli odstępować od uprzywilejowania drzew owocowych przy szosach, ponieważ okazało się, że produkcja owoców jest wysoce nierentowna. Niektóre organy administracji zalecały zastępowanie drzew owocowych ozdobnymi.

W połowie lat 80. XX wieku znowelizowano ustawę drogową. Dotychczasowe pojęcie *silniční stromoví* zostało zastąpione szerszym – *silniční zeleň*, obejmującym nie tylko drzewa i krzewy, lecz także trawy i sadzone przy drogach kwiaty. Nowela wprowadziła do ustawy dwa ważne przepisy. Pierwszy z nich stanowiło uznanie za delikt administracyjny działanie organizacji, które zniszczyłyby lub uszkodziły zieleń przydrożną, zagrożony *pokutą* do 200 tysięcy korun, co było zmianą ochroniarską. Oddziaływanie drugiego było odwrotne – ustawodawca wprowadził bowiem pojęcie trwałych przeszkód (*pevné překážky*), do których przepisy wykonawcze zaliczyły także drzewa rosnące na poboczach i nakazały ich usunięcie, wyznaczając nawet harmonogram usuwania, co w wymiarze krajobrazowym i ekologicznym oznaczałoby dotkliwą stratę. Szczęśliwie te regulacje nie znalazły zrozumienia i nie były realizowane.

Ustawa z 1961 r. obowiązywała przez blisko cztery dekady i została zastąpiona w 1997 r. nadal obowiązującą ustawą o komunikacji drogowej¹⁹. Pojęcie *silniční zeleň* zostało zastąpione przez *silniční vegetace*, która została uznana już nie (jak w poprzedniej ustawie) za część składową drogi, lecz za jej przynależność (*příslušenství*). Ustawa utrzymała *pokutę* 200 tysięcy korun grożącą osobie prawnej, która uszkodzi przynależność drogi, a więc także wegetację przydrożną.

Najżywiej diskutowanym zagadnieniem jest zdaniem Milana Šimandla usuwanie drzew z nieruchomości drogowych. Drzewa rosnące na poboczach nadal są uznawane za trwałą przeszkodę, ale nie ma już przepisów, które wyznaczałyby terminy ich usuwania, a samo usuwanie podlega przepisom ustawy o ochronie przyrody. Do 30 listopada 2009 r. administratorzy dróg mogli usuwać drzewa bez pozwolenia organu ochrony przyrody, co było możliwe na podstawie § 8 ust. 2 ustawy o ochronie przyrody²⁰ w brzmieniu pierwotnym. W latach 2006–2008 doszło do rozległego wyrębu alei zasad-

¹⁹ Zákon č. 13/1997 Sb., o pozemních komunikacích.

²⁰ Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny.

nianego koniecznością napraw jezdni. W wielu przypadkach był to jednak powód zastępczy. Część opinii publicznej protestowała, a stowarzyszenie Arnika zorganizowało petycję „Chrońmy drzewa”, którą podpisały dziesiątki tysięcy obywateli. Petycja odniosła sukces – nowela ustawy o ochronie przyrody, która weszła w życie 1 grudnia 2009 r., przesunęła usuwanie drzew przydrożnych do reżimu opartego na pozwoleniach, co utrudnia dowolne ich usuwanie.

3. Ochrona drzew i krzewów jako pomników przyrody

Podobnie jak aleje drzew, do czeskiego przyrodniczego i kulturowego bogactwa należą też drzewa znaczące ze względu na swój wiek, rozmiary, gatunek czy inne cechy, a także chronione obszary, na których rosną. W literaturze czeskiej toczą się spory, od kiedy można mówić o ich świadomej ochronie. Jedni uważają, że od połowy XIV wieku w związku z projektem kodeksu Karola IV, inni że od XIX wieku, czyli utworzenia pierwszych obszarów chronionych (rezerwatów). Sam Milan Šimandl reprezentuje pogląd, że taka ochrona istnieje od niepamiętnych czasów, najpierw mityczna, potem zwyczajowa, ale prawna ochrona znaczących czy pamiętnych drzew jest na terytorium czeskim produktem XX wieku.

Interesującą periodyzację ochrony przyrody zaproponował przed laty Jan Čerovský, wyróżniając trzy etapy: pierwszy, kiedy właściciele cennych terenów i obiektów przyrodniczych decydują się sami ze swego majątku wyłączyć z gospodarczego wykorzystania pewne fragmenty, chroniąc je przed uszczupleniem ich wartości; drugi, kiedy wkraczają organizacje ochronne mogące uzyskać środki finansowe, aby wspierać tego rodzaju wyłączenia; trzeci, kiedy ochrona przyrody staje się obowiązkiem państwa²¹. Uznaje się za *notorietu*, że pierwsze rezerваты przyrody to Žofínský prales i Hojná voda, które utworzył w swoich dobrach Jerzy Augustyn Langueval-Buquoy w 1838 r., oraz Boubínský prales utworzony przez Jana Schwarzenberga w 1858 r.²² Tę notoryjność kwestionuje autor recenzowanego dzieła, który przypomina, że już w 1826 r. został wyłączony park angielski przy zamku Veltrusy z bogatą reprezentacją dębów, lip, topoli, jesionów, jaworów i drzew egzotycznych (do dziś istniejący pomnik przyrody Veltrusy). Istotne jest, że to właśnie imponujące wiekiem bądź rozmiarami drzewa były motywem, dla

²¹ J. Čerovský, *Ochrana přírody jako péče o přírodní prostředí*, w: M. Brožek, J. Čerovský, Z. Lakomy, J. Ortová, *Kultura a životní prostředí*, Praha 1989, s. 86–88.

²² J. Střežček, J. Kubíková, J. Kříž, *Chraňme naši přírodu*, Praha 1982, s. 184.

którego właściciele wielkich majątków ziemskich decydowali się tworzyć prywatne rezerwy. Są one w większości do dziś chronione jako rezerwy lub pomniki przyrody.

Oprócz ochrony obszarowej w drugiej połowie XIX wieku pojawiają się załączki indywidualnej ochrony drzew. Były one związane z zakładaniem i działalnością *okrašlovacích spolků a spolků na ochranu domoviny*²³. Pierwsze takie stowarzyszenie powstało w 1861 r. W 1906 r. odnotowano istnienie 85 stowarzyszeń upiększających dla ochrony kraju ojczystego i 8 ogrodniczych stowarzyszeń upiększających, w 1912 r. było już 160 pierwszych i 20 drugich. Działalność owych stowarzyszeń miała charakter lokalny, koordynację miał zapewnić powstały w Pradze w 1904 r. związek pod nazwą *Svaz českých spolků pro okrašlování a ochranu domoviny v Čechách na Moravě a ve Slezsku*. Związek zaczął wydawać czasopismo „*Krása našeho domova*” (Piękno naszej ojczyzny), a działalność stowarzyszeń istotnie przyczyniła się do ochrony starych drzew oraz wysadzania nowych podczas akcji społecznych sławiących jakieś wydarzenia (*stromové slavnosti*).

U progu XX wieku na znaczące elementy przyrodnicze zaczęto spoglądać jak na pomniki przyrody (*přírodní památky*), a ich ochrona została zaliczona do troski o pomniki (*památková péče*; obejmująca głównie zabytki kultury). Projekt ustawy o ochronie i utrzymaniu pomników przyrody został zgłoszony w 1901 r. przez posłów czeskich do Izby poselskiej Rady cesarskiej, ale nie został rozpatrzony. Po nim pojawiły się dwa projekty tego typu ustawy, których autorem był Luboš Jeřábek, przedstawione czeskiemu sejmowi ziemskiemu w latach 1908 i 1911. Prace nad drugim nawet się rozpoczęły, ale wybuch I wojny światowej uniemożliwił ich kontynuowanie.

Po powstaniu Czechosłowacji ochrona przyrody, a tym bardziej drzew jako jej części nie była zaliczana do kwestii o zasadniczym znaczeniu. Niemniej 10 grudnia 1918 r. w Zgromadzeniu Narodowym został utworzony Komitet dla ochrony pomników historycznych i piękna przyrody. W 1919 r. na stanowisko konserwatora i konsultanta Ministerstwa szkolnictwa i oświaty narodowej (Ministerstvo školství a národní osvěty²⁴) został powołany

²³ Czeski *spolek* to „stowarzyszenie, towarzystwo, związek, liga” (*Słownik*, s. 738). Warto dodać, że w socjalistycznej Czechosłowacji „stowarzyszenie” to raczej *sdrůžení*, dopiero czeski kodeks cywilny z 2012 r. powrócił do tradycyjnego terminu *spolek*. Imiesłów *okrašlovaci* pochodzi od czasownika *okrašlovat*, tj. „ozdabiać, przyozdabiać, upiększać, dekorować” (*Słownik*, s. 449), a *domovina* to „ojczyzna, kraj ojczysty” (*Słownik*, s. 101), co w języku polskim oddaje się czasem przez „swojszczyznę”.

²⁴ W języku czeskim w nazwach ministerstw i urzędów tylko pierwszy człon zapisuje się wielką literą; zasadę tę staram się utrzymać także w tłumaczeniach.

popularyzator ochrony przyrody Rudolf Maximovič, który w 1922 r. został mianowany generalnym konserwatorem ochrony przyrody i na tym stanowisku przetrwał do 1948 r. W okresie międzywojennym głównymi urzędami ochrony przyrody było wskazane ministerstwo oraz państwowe urzędy do spraw pomników (*státní památkové úřady*) w Pradze i Brnie.

Dla ochrony przyrody istotne znaczenie miała reforma rolna przeprowadzona trzema ustawami z lat 1919–1920: o odebraniu wielkiego majątku ziemskiego (*záborový zákon*), o przydziale ziemi (*přídělový zákon*) oraz o odszkodowaniach (*náhradový zákon*). Reforma rolna miała nie tylko wymiar ekonomiczny, lecz także polityczny. Był to swego rodzaju „rewanż za Białą Górę”, kiedy po klęsce stanów czeskich z 1620 r. wielkie majątki ziemskie przeszły w ręce obcej szlachty, przede wszystkim niemieckiej; chodziło o ich powrót do właścicieli czeskich i słowackich²⁵. Parcelacji podlegały majątki ziemskie przekraczające 150 ha gruntów rolnych lub 250 ha gruntów w ogóle. Zdaniem autora recenzowanej pracy ochrona przyrody mogła być na podstawie ustaw o reformie rolnej zapewniona na trzy sposoby:

- wyłączenie gruntów spod parcelacji i pozostawienie ich w rękach dotychczasowych właścicieli, nawet w rozmiarze przekraczającym 500 ha, jeżeli znajdował się na nich park, park przyrodniczy lub zabytek historyczny; urząd ziemski określał warunki ochronne, od których spełnienia uzależniał pozostawienie takich gruntów dotychczasowym właścicielom;
- zabranie gruntów, na których znajdował się pomnik przyrody, i przekazanie ich na własność państwa, co było możliwe na podstawie odpowiednich przepisów pierwszej i drugiej ustawy o reformie;
- zabranie gruntów z pomnikiem przyrody i przydzielenie ich osobie uprawnionej spełniającej kryteria; najkorzystniejszym rozwiązaniem było przydzielenie takich gruntów gminom lub innym publicznoprawnym związkom, przy czym urząd określał ograniczenia i stosowne obowiązki ochronne ciążące na nowym właścicielu oraz sankcje za ich naruszenie, były one wpisywane do ksiąg gruntowych, aby w razie zmiany właściciela nowy nie mógł się tłumaczyć, że o nich nie wiedział.

Autor stwierdził, że chociaż reforma rolna przyniosła do czeskiego porządku prawnego pierwsze postanowienia o ochronie przyrody, to jednocześnie pociągnęła za sobą masowe niszczenie drzew, o czym świadczą liczne dokumenty archiwalne.

²⁵ Tak polityczny wymiar reformy oceniają historycy: K. Maly i in., *Dějiny českého...*, s. 427.

Kolejna próba uchwalenia ustawy o ochronie pomników przyrody została podjęta w 1922 r., kiedy stosowny projekt złożył poseł do Zgromadzenia Narodowego Jaroslav Stejskal wraz z 20 kolegami. Projekt ten nie był idealny, jakością odbiegał znacznie od projektu Luboša Jeřábka z 1908 r., nie przeszedł więc drogi legislacyjnej. W latach 30. XX wieku odbyła się debata nad projektem ustawy o pomnikach historycznych, artystycznych i przyrodniczych, ale do uchwalenia ustawy nie doszło.

Znaczącą datą był 31 grudnia 1933 r., kiedy Ministerstwo szkolnictwa i oświaty narodowej wydało akt o ochronie pomników przyrody, nazwany od daty jego wydania *Silvestrovským výnosem*²⁶. Był to spis rezerwatów przyrody obejmujący 108 rezerwatów z obszarów dzisiejszej Republiki Czeskiej, 18 ze Słowacji i 12 z Podkarpackiej Rusi. Spis obejmował podstawowe informacje o rezerwach: nazwę, wielkość, rok powołania, powód ochrony oraz zarządcę lub właściciela. Jak ocenia się w literaturze, *Silvestrovský výnos* nie był aktem powołującym rezerwaty, ale spisem już istniejących rezerwatów. Niemniej jego znaczenie jest doniosłe, stanowi bowiem urzędowe (ze strony ministerstwa odpowiedzialnego za ochronę pomników przyrody) potwierdzenie istnienia obszarów chronionych na rok 1933. Obszary objęte owym wykazem określa się niekiedy jako *Silvestrovské rezervace*²⁷.

Dodam jeszcze, że po projekcie Jaroslava Stejskala pojawiło się sześć projektów ustawy, lecz żaden nie został przyjęty. Ocenia się, że spotkały się one z oporem właścicieli ziemskich, którzy obawiali się ograniczenia swoich praw, oraz z brakiem zainteresowania posłów reprezentujących różne partie polityczne w zjednoczeniu wysiłków na rzecz ustawy o ochronie przyrody²⁸.

Jeszcze przed zakończeniem okupacji w czasie II wojny światowej działacze ochrony przyrody przygotowali projekt ustawy o ochronie przyrody i krajobrazu, który po wyzwoleniu został przekazany ministrowi szkolnictwa i oświaty oraz przesłany 10 września 1945 r. prezydentowi Benešovi. Autorzy akcentowali, że wszystkie kulturalne państwa wydały w XX wieku ustawy o ochronie przyrody²⁹, ale Czechosłowacja nie. Projekt nie przeszedł jednak drogi legislacyjnej. Brak ustawowej regulacji ochrony przyrody był częściowo

²⁶ Czeski wyraz *výnos* jest wieloznaczny; podstawowe znaczenie urzędowe to „rozporządzenie, postanowienie”, ale znaczy także „dochód, zysk” (*Słownik*, s. 919).

²⁷ M. Franková, *Právní úprava chráněných území na ochranu přírody do roku 1956*, „České právo životního prostředí” 2014, č. 2, s. 110.

²⁸ V. Stejskal, w: M. Damohorský i in., *Právo životního prostředí*, Praha 2010, s. 340.

²⁹ Przypomnę, że pierwsza polska ustawa o ochronie przyrody została uchwalona 10 marca 1934 r. (Dz.U. Nr 31, poz. 274).

wo rekompensowany różnymi aktami podustawowymi, a także instrukcjami i okólnikami. Powstała nieprzejrzysta mieszanina wiążących i niewiążących dokumentów, aktów indywidualnych, proklamacji itp.

Dekretami prezydenta z lat 1945–1947 rewizji została poddana reforma rolna z lat międzywojennych. Dotknęła ona także gruntów z pomnikami przyrody, których właściciele nie wywiązywali się z nałożonych na nich obowiązków ochronnych. Najczęściej stosowanym rozwiązaniem było przejmowanie takich gruntów na własność państwa w celu realizacji zadań powszechnie użytecznych, co dotyczyło właśnie takich gruntów. Ale także w tym okresie ujawniły się negatywne zjawiska. Nowi właściciele nie mieli zrozumienia dla estetycznych i ekologicznych funkcji drzew i ich wyręb na przydzielonych gruntach był powszechny.

Milan Šimandl przywiązuje znaczną wagę do przepisów karnych. W ramach wspomnianego już prawniczego dwulecia doszło do kodyfikacji materialnego i procesowego prawa karnego przeprowadzonej czterema ustawami. Jedną z nich była ustawa karna administracyjna z 12 lipca 1950 r.³⁰ – w istocie kodeks wykroczeń (w tamtym czasie prawo wykroczeń było bezspornie fragmentem prawa karnego, a nie administracyjnego). Ustawa ta w części szczególnej zawierała dwa przepisy mogące służyć ochronie przyrody. Najważniejszym był § 125, który pod nagłówkiem *Ochrana památek, uměleckých děl a přírody* przewidywał dwa wykroczenia:

- bezprawny wywóz za granicę lub umyślne zniszczenie lub uszkodzenie pomnika kultury lub przyrody albo dzieła sztuki, z sankcją *pokuty* do 250 tysięcy korun albo pozbawienia wolności do 6 miesięcy,
- naruszenie zakazu lub niedopełnienie obowiązku dotyczącego ochrony pomników, dzieł sztuki, znalezisk archeologicznych albo przyrody i krajobrazu, zwłaszcza rezerwatów, z sankcją *pokuty* do 100 tysięcy korun albo pozbawienia wolności do 3 miesięcy.

Drugim przepisem był § 55, który pod nagłówkiem *Polní a lesní pých* stanowił, że *pokutą* do 5 tysięcy korun albo pozbawieniem wolności do 7 dni zostanie ukarany:

- kto na gruntach rolnych lub leśnych bezprawnie uszkodzi lub zniszczy rośliny użytkowe (wliczając w to drzewa i krzewy),
- kto nie podejmie środków, aby zwierzęta domowe, za które odpowiada, nie mogły użytkowych roślin uszkodzić lub zniszczyć, albo
- kto z gruntów rolnych lub leśnych ukradnie rośliny użytkowe lub ich części.

³⁰ Zákon č. 88/1950 Sb., Trestní zákon správní.

Przywołane przepisy obowiązywały przez 11 lat, po czym zostały uchylone wraz z całą ustawą z 1950 r. nową ustawą z 26 czerwca 1961 r. o zadaniach rad narodowych przy zapewnianiu porządku socjalistycznego³¹. Pod tą nazwą kryła się po prostu ustawa o wykroczeniach, dokonująca fundamentalnej zmiany prawa wykroczeń, które przestało być częścią prawa karnego, stając się częścią prawa administracyjnego³². W miejsce § 125 ustawy z 1950 r. pojawił się § 11 lit. d) ustawy z 1961 r., na podstawie którego za uszkodzenie chronionej części przyrody albo niedopełnienie obowiązków ustanowionych dla jej ochrony można było nałożyć upomnienie, naganę publiczną lub *pokutę* do 500 koron. Zdaniem autora recenzowanego dzieła w przypadku rozleglejszych uszkodzeń przyrody były to środki nadzwyczaj umiarkowane³³.

Momentem przełomowym w rozwoju czeskiej ochrony przyrody było uchwalenie 1 sierpnia 1956 r. ustawy o państwowej ochronie przyrody³⁴. Ustawa wprowadziła podział na ochronę obszarową (parki narodowe, obszary chronionego krajobrazu, państwowe rezerваты przyrody, chronione miejsca występowania, chronione parki i ogrody, chronione powierzchnie badawcze), obiektową (chronione twory przyrody, chronione pomniki

³¹ Zákon č. 60/1961 Sb., o úkolech národních výboru při zajišťování socialistického pořádku.

³² Takie usytuowanie prawa wykroczeń utrzymało się do dziś, co jeden z autorów czeskich ujął w ten sposób, że prawo administracyjne jest jedyną gałęzią prawa czeskiego, która ma „własne prawo karne” (P. Průcha, *Správní právo. Obecná část*, Brno – Plzeň 2012, s. 386). Wprawdzie czeskie prawo wykroczeń kilkakrotnie się zmieniało, ale od 1961 r. nie ma mowy, aby za wykroczenie można było wymierzyć pozbawienie wolności.

³³ Ocena czeskich specjalistów z zakresu prawa wykroczeń jest znacznie surowsza. Uznają oni reformę z 1961 r. zrealizowaną w duchu „zwycięskiego socjalizmu”, który jakoby pozwolił na zastępowanie instrumentów represyjnych środkami oddziaływania wychowawczego, za mało realistyczną (P. Mates i in., *Základy správního práva trestního*, Praha 2010, s. 10).

³⁴ Zákon č. 40/1956 Sb., o státní ochraně přírody. Wprawdzie ustawa została uchwalona przez ogólnopaństwowy parlament, ale obowiązywała tylko na ziemiach czeskich. Stało się tak dlatego, że choć Czechosłowacja była wtedy państwem unitarnym (federalnym stała się dopiero w 1968 r.), Konstytucja z 1948 r. przyznawała Słowackiej Radzie Narodowej kompetencje legislacyjne w niektórych zakresach, np. w dziedzinie kultury, a do niej należała ochrona przyrody. W 1955 r. słowaccy działacze ochrony przyrody poprosili czeskich o wypożyczenie gotowego czeskiego projektu ustawy o ochronie przyrody, argumentując, że Słowacka Rada Narodowa zobowiązała się do końca roku wydać co najmniej jedną ustawę i padło na ustawę o ochronie przyrody. Czesi się zgodzili i na bazie projektu czeskiego przygotowano projekt słowacki, który został przyjęty jako ustawa z 18 października 1955 r. o państwowej ochronie przyrody (zákon č. 1/1955 Zb. SNR o štátnej ochrane prírody). Zob. M. Damohorský, *Padesát let od přijetí prvního českého zákona o ochraně přírody*, „Ochrana přírody” 2006, č. 6, s. 161. W efekcie obie ustawy o państwowej ochronie przyrody, czeska i słowacka, były niemal identyczne, gdyż opierały się na tym samym projekcie.

przyrody) i gatunkową (chronione gatunki zwierząt, roślin, minerałów i skamieniałości). Ochrona drzew i krzewów mogła być zapewniona na obszarach chronionych przez uznanie za *chraněné přírodní výtvory* (wśród chronionych tworów przyrody § 6 ust. 1 wskazywał m.in. na cenne drzewa i ich skupiska) bądź za *chraněné přírodní památky* (§ 6 ust. 2 precyzował, że chronionymi pomnikami przyrody są twory przyrody będące świadectwem rozwoju społeczeństwa). Za chronione twory przyrody i chronione pomniki przyrody mogły być uznawane zwłaszcza drzewa wyróżniające się wiekiem, wielkością lub kształtem, jako reliktowe pozostałości naturalnego porostu, jako drzewa nasienne, aklimatyzowane gatunki egzotyczne, dominanty krajobrazowe albo typowe elementy krajobrazu lub drzewa dopełniające nieruchome zabytki kultury.

Znacząca także dla ochrony przyrody była ustawa z 17 kwietnia 1958 r. o zabytkach kultury³⁵. Na jej podstawie przy Ministerstwie szkolnictwa i kultury został powołany jako jego organ fachowy Państwowy instytut troski pomnikowej i ochrony przyrody (Státní ústav památkové péče a ochrany přírody), na który nałożono zadania także w zakresie ochrony przyrody.

Podsumowując tę część rozważań, autor recenzowanego dzieła wskazuje, że uznawanie drzewa za chronione twory przyrody lub chronione pomniki przyrody było kluczowe dla zapewnienia indywidualnej ochrony tych drzew ze strony państwa. Tym była położona podstawa współczesnej sieci drzew pamiętnych chronionych według obowiązujących przepisów.

Autor, doceniając rolę przepisów karnych, za podstawową wadę ustawy z 1956 r. uznaje brak przepisów karnych, który nie mógł być zrekompenzowany wspomnianym przepisem § 11 lit. d) ustawy z 1961 r. o wykroczeniach, tym bardziej że nie dawał on podstaw do sankcjonowania organizacji (tym mianem określano w Czechosłowacji osoby prawne). Mankament ten usunięto dopiero po trzech dekadach najważniejszą zdaniem autora ustawą nowelizacyjną z 20 października 1986 r.³⁶, która przyniosła *sankční dodatek* w postaci § 17a i § 17b dodanych do ustawy o państwowej ochronie przyrody, z jednoczesnym uchYLENIEM lit. d) w § 11 ustawy z 1961 r. o wykroczeniach.

Nowy § 17a pod nagłówkiem *Přestupky* (wykroczenia) w ust. 2 przewidywał ukaranie obywatela naganą albo *pokutą* do 1000 koron m.in. za: uszkodzenie części składowej przyrody na obszarach chronionych albo zmianę zachowanego stanu chronionych tworów przyrody i chronionych pomników przyrody, albo zagrożenie w inny sposób ich stanowi (lit. a); niezgłoszenie

³⁵ Zákon č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách.

³⁶ Zákon č. 65/1986 Sb., kterým se doplňuje zákon č. 40/1956 Sb., o státní ochraně přírody.

właściwej radzie narodowej konieczności usunięcia drzew rosnących poza lasem, które bezpośrednio zagrażały życiu osób lub eksploatacji urządzenia powszechnie użytecznego (lit. f); a w ust. 3 *pokutą* do 5000 koron m.in. za: niszczenie części składowej przyrody na obszarach chronionych lub urządzeń przeznaczonych do ich ochrony, niszczenie chronionych tworów przyrody lub chronionych pomników przyrody (lit. a); uszkodzanie drzew rosnących poza lasami albo ich wyręb bez pozwolenia (lit. b); naruszanie w inny sposób warunków ochrony na obszarach chronionych bądź odnoszących się do chronionych tworów przyrody lub chronionych pomników przyrody (lit. f).

Kolejny § 17b pod nagłówkiem *Pokuty organizacim* (kary pieniężne nakładane na osoby prawne) przewidywał w ust. 1 m.in.: pod lit. a) odpowiednik § 17a ust. 2 lit. a), ale z sankcją *pokuty* do 100 tysięcy koron; pod lit. b) łączny odpowiednik § 17a ust. 2 lit. f) i ust. 3 lit. b), ale z sankcją *pokuty* do 100 tysięcy koron; a w ust. 2 m.in.: pod lit. a) odpowiednik § 17a ust. 3 lit. a), ale z sankcją *pokuty* do 250 tysięcy koron; pod lit. e) odpowiednik § 17a ust. 3 lit. f), ale z sankcją *pokuty* do 250 tysięcy koron.

Organem właściwym do nakładania kar na obywateli i organizacje była powiatowa rada narodowa. Na tle tych regulacji można dostrzec charakterystyczną dla prawa czeskiego różnicę: jeśli takiego samego czynu dopuściła się osoba fizyczna, to odpowiadała za wykroczenie, jeżeli osoba prawna – odpowiadała nie za wykroczenie, lecz za inny delikt administracyjny, przy czym *pokuta* grożąca osobie prawnej była 100 lub 50 razy wyższa niż grożąca osobie fizycznej. Co więcej, zgodnie z § 17b ust. 4 powiatowa rada narodowa w decyzji o nałożeniu *pokuty* mogła zobowiązać organizację do podjęcia w określonym terminie środków zmierzających do naprawy następstw działania, za które nałożono *pokutę*. Jeżeli organizacja tego nie uczyniła, można było nałożyć na nią kolejną *pokutę* do podwójnej wysokości nałożonej przedtem według ust. 1 lub 2. Zgodnie z § 17b ust. 7 nałożeniem *pokuty* na organizację nie była dotknięta odpowiedzialność organizacji ani jej pracowników według przepisów odrębnych.

4. Powszechna ochrona drzew

Oprócz dwóch podstawowych kierunków ochrony drzew, tj. drzew przydrożnych w alejach bądź szpalerach oraz drzew jako chronionych tworów bądź pomników przyrody, zaczynała się kształtować myśl o powszechnej ochronie drzew, której początki sięgają, jak wykazuje autor, czasów Marii Teresy, która specjalnym patentem objęła ochroną drzewa morwowe. W 1860 r. pojawiły się pierwsze w miarę całościowe przepisy o ochronie

majątku polnego. Za *polní pých* były przewidziane *pokuty* od 25 krajcarów do 40 zł albo więzienie do 8 dni, a ponadto obowiązek odszkodowawczy, który można było odpracować. Przepisy te zostały zastąpione w 1875 r. ustawami o ochronie majątku polnego przyjętymi przez sejmy ziemskie w Czechach, na Morawach i Śląsku, przewidujące – podobnie jak poprzednie przepisy – kary pieniężne i więzienie. Nadzór nad ochroną majątku polnego prowadzili zaprzysiężeni *polní hlidači* (strażnicy). Te trzy ustawy zostały uchylone przez wspomnianą już ustawę z 1950 r. o wykroczeniach, która w § 55 przewidywała odpowiedzialność za *polní a lesní pých*. Pojęcie *pých* zostało usunięte z czeskiego porządku prawnego wraz z uchynieniem tej ustawy w 1961 r.

Wyraźne ograniczenia usuwania drzew pojawiły się wraz z wejściem w życie wydanego na podstawie ówczesnej czeskiej ustawy leśnej aktu z 12 sierpnia 1965 r. o ochronie drzew rosnących poza lasami³⁷, który pierwotnie poświęcony był głównie kwestiom wykupu drzewa z wyrębów w lasach i poza lasami. Potem regulacje te zostały uchylone i pozostał w mocy tylko § 4 stanowiący, że drzewa rosnące poza lasami można poddać wyrębowi tylko za zgodą miejscowej rady narodowej, ale jeśli chodzi o drzewa cenniejsze (np. w porostach brzegowych, chroniące zbocza, bagna, torfowiska, objęte ochroną przyrody bądź zabytków) – tylko za zgodą powiatowej rady narodowej współdziałającej z organem ochrony przyrody bądź zabytków.

Drogę do regulacji znacznie bardziej szczegółowej otworzyła nowa ustawa leśna z 20 grudnia 1977 r.³⁸, która znowelizowała ustawę z 1956 r. o ochronie przyrody, dodając do jej § 19 nowy ust. 2 zobowiązujący czeskie Ministerstwo kultury do wydania powszechnie obowiązującego aktu określającego szczegóły ochrony drzew rosnących poza lasami. Tę zmianę polegającą na przesunięciu ochrony drzew rosnących poza lasami z prawa leśnego do prawa środowiska autor odnotował z uznaniem, dodając, że odpowiada to systematycznemu podporządkowaniu tej problematyki także dziś. Dodam od siebie, że prawnicy czescy nie mieli i nie mają wątpliwości, że prawna ochrona przyrody to jedna z części składowych (*složka*) szerszego pojęcia określanego mianem „prawo środowiska” (*právo životního prostředí*).

Prace nad aktem wykonawczym do § 19 ust. 2 ustawy o ochronie przyrody przeciągały się i zostały sfinalizowane dopiero po trzech latach *vyhláška* Ministerstwa kultury z 17 września 1980 r. o ochronie drzew rosnących poza

³⁷ Vyhláška č. 89/1965 Sb., Ministerstva zemědělství, lesního a vodního hospodářství o ochraně stromů rostoucích mimo les.

³⁸ Zákon č. 96/1977 Sb., o hospodaření v lesích a státní správě lesního hospodářství.

lasami³⁹. Był to dość obszerny i szczegółowy akt prawny odnoszący się do drzew rosnących poza lasami, przy czym przez drzewo (*strom*) należało rozumieć *dřeviny stromového a keřového vzrůstu*, co usuwało wątpliwości, że drzewem w rozumieniu tego aktu był także krzew (*keř*). Drzewa podzielono na dwie kategorie: do pierwszej zaliczono drzewa cenniejsze pod względem przyrodniczym (m.in. w parkach, ogrodach publicznych, o znaczeniu krajobrazowym, estetycznym, historycznym lub przyrodniczym, przeznaczone do ochrony gleby, źródeł i torfowisk, o funkcji ochronnej w okolicach obiektów gospodarczych, o obwodzie ponad 125 cm, a jeśli chodzi o krzewy – o powierzchni ponad 60 m²), do drugiej wszystkie pozostałe. Jeśli chodzi o wyręb przyjęto trzy reżimy:

- *volný* – bez zezwolenia ani zgłoszenia można było usuwać drzewa drugiej kategorii rosnące na gruntach stanowiących własność prywatną lub osobistą obywateli,

- *oznamovací* – można było usuwać drzewa, których stan bezpośrednio zagrażał życiu lub zdrowiu osób albo mógł spowodować znaczną szkodę w mieniu lub zagrozić eksploatacji powszechnie użytecznego urządzenia, jeżeli zagrożeniu nie można było zapobiec inaczej niż ścięciem drzewa; takie usunięcie należało niezwłocznie zgłosić właściwej miejscowej radzie narodowej,

- *povolovací* – zależny od pozwolenia wydanego przez miejscową radę narodową, przy czym powiatowa rada narodowa mogła zastrzec sobie wydawanie pozwoleń.

Ten akt obowiązywał przez prawie 12 lat, po których przepisy o ochronie drzew i krzewów zostały włączone do nowej czeskiej ustawy o ochronie przyrody i krajobrazu⁴⁰.

³⁹ Vyhláška č. 142/1980 Sb., Ministerstva kultury České socialistické republiky, kterou se stanoví podrobnosti o ochraně stromů rostoucích mimo les, o postupu při výjimečném povolování jejich kácení a o způsobu využití dřevní hmoty z těchto stromů.

⁴⁰ Aż się prosi, aby spojrzeć na tę ewolucję z perspektywy polskiej. W Polsce zobowiązanie Ministra Leśnictwa do wydania przepisów o ochronie zadrzewień było już w art. 10 ust. 2 i 3 ustawy z 7 kwietnia 1949 r. o ochronie przyrody (Dz.U. Nr 25, poz. 180), ale nigdy nie zostało wykonane. Zamiast niego przepisy o ochronie zieleni w miastach i wsiach wraz z powszechną ochroną drzew pojawiły się w 1980 r. (a więc niemal jednocześnie z czeską *vyhlášką*) jako rozdział 6 działu II ustawy z 31 stycznia 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska (Dz.U. Nr 3, poz. 6) i obowiązywały przez dwie dekady. Kiedy okazało się, że w przygotowywanej wielkiej ustawie – Prawo ochrony środowiska (uchwalonej 27 kwietnia 2001 r., Dz.U. Nr 62, poz. 627) nie ma miejsca na przepisy o charakterze przyrodniczym, regulacje dotyczące drzew, krzewów i zieleni przeniesiono ustawą wprowadzającą do obowiązującej wtedy ustawy z 16 października 1991 r. o ochronie przyrody (Dz.U. Nr 114, poz. 492), a kiedy została ona zastąpiona obowiązującą ustawą z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie

5. Ochrona drzew i krzewów w obowiązującej czeskiej ustawie o ochronie przyrody

Ustawa o ochronie przyrody i krajobrazu została uchwalona przez Czeską Radę Narodową 19 lutego 1992 r.⁴¹ i kilkadziesiąt razy nowelizowana obowiązuje do dziś. Nowa ustawa jest nieporównanie bardziej obszerna od poprzedniej. Wystarczy wskazać, że ustawa z 1956 r. o państwowej ochronie przyrody liczyła 21 dość krótkich paragrafów, natomiast ustawa z 1992 r. w wersji pierwotnej liczyła 93 paragrafy, z których większość była rozbudowana w ustępach, literach i punktach. Trzy największe nowelizacje dodały §§ 13a–13l (inwazyjne gatunki obce), 15a–15d i 16a–16d (parki narodowe) oraz 45a–45j (obszary Natura 2000; ostatni § 45j liczy 13 rozbudowanych ustępów), co wraz z pojedynczymi dodawanymi paragrafami sprawia, że dziś jest ich znacznie więcej niż w wersji pierwotnej.

Najważniejsza jest wszakże zmiana koncepcji ochrony przyrody. Jak wywodzi komentator, obowiązująca ustawa, w odróżnieniu od tej z 1956 r., kładzie akcent na ochronie całej przyrody i krajobrazu. Przyrody już nie można dzielić na chronioną i niechronioną, lecz należy zapewnić ochronę wszystkim stabilizującym elementom przyrodniczym, a szczególną ochronę najbardziej znaczącym częściom przyrody i krajobrazu⁴². Realizując tę koncepcję, ustawodawca czeski podzielił regulowaną problematykę na:

- część drugą, obejmującą ochronę powszechną, w której mieści się ochrona roślin drzewiastych (§§ 7–9),
- część trzecią o przestrzennych formach ochrony przyrody, do których zalicza się: parki narodowe, obszary chronionego krajobrazu, narodowe rezerваты przyrody, rezerваты przyrody, narodowe pomniki przyrody oraz pomniki przyrody (§§ 14–45),
- część czwartą, poświęconą obszarom Natura 2000 (§§ 45a–45j),

przyrody (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1478), zostały do niej włączone jako jej rozdział „Ochrona terenów zieleni i zadrzewień”. Ostatecznie zatem, aczkolwiek różnymi drogami, przepisy o powszechnej ochronie drzew i krzewów stały się częścią ustaw o ochronie przyrody tak w Czechach, jak i w Polsce.

⁴¹ Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny. Autorzy czescy powszechnie posługują się skrótowcem „ZOPK”, którym też się niekiedy będę posługiwał. Przypomnę, że w 1992 r. jeszcze istniała Czechosłowacja jako państwo federalne; dla porównania wskażę, że słowacka ustawa o ochronie przyrody i krajobrazu została wydana przez Słowacką Radę Narodową już w samodzielnej Słowacji 23 sierpnia 1994 r. (zákon č. 287/1994 Z.z. o ochrane prírody a krajiny), ale po 8 latach została zastąpiona do dziś obowiązującą ustawą z 25 czerwca 2002 r. o ochronie przyrody i krajobrazu (zákon č. 543/2002 Z.z. o ochrane prírody a krajiny). Tym razem ustawy czeska i słowacka dość istotnie się od siebie różnią.

⁴² V. Stejskal, *Zákon o ochraně přírody a krajiny. Komentář*, Praha 2016, s. 2.

– część piątą o drzewach pamiętnych oraz chronionych gatunkach roślin, zwierząt i minerałów (§§ 46–57).

Ochrona drzew pojawia się w różny sposób w tych czterech częściach. Dalsze rozważania o prawie obowiązującym znacznie ograniczę, gdyż problematyka ta jest dostępna w języku polskim. Wraz ze współautorką omówiłem dość dokładnie te przepisy w dwóch artykułach według stanu prawnego na 2015 r.⁴³, a po jego zmianie – według stanu prawnego z 2020 r.⁴⁴ Wprawdzie i ten stan prawny się zmienił, ale już nie radykalnie, dlatego nasze rozważania zachowały aktualność przynajmniej w warstwie koncepcyjnej.

Podstawę prawną ochrony drzew i krzewów tworzą nie tylko ZOPK, ale także akty wykonawcze wydane na jej podstawie. Najpierw był to § 8 podstawowej *vyhlášky* z 11 czerwca 1992 r.⁴⁵, który po dwóch dekadach został uchylony i zastąpiony dotyczącą tylko drzew i krzewów *vyhlášką* z 27 czerwca 2013 r. o ochronie roślin drzewiastych i pozwoleniach na ich ścinanie⁴⁶. Pozostały w mocy przepisy o ochronie gatunkowej zamieszczone w pierwszej *vyhlášce*.

Schematycznie rzecz biorąc, drzewo lub krzew: korzysta z ochrony powszechnej (§§ 7–9 ZOPK i *vyhláška* z 2013 r.), uzyskuje ochronę szczególną, jeżeli znajduje się w wykazie roślin chronionych gatunkowo (§ 48 ZOPK i *vyhláška* z 1992 r.) i zostało uznane (ale już tylko drzewo) za drzewo pamiętne (§§ 46 i 47 ZOPK).

Warto zauważyć, że inaczej niż w okresie obowiązywania ustawy z 1956 r. ani drzewo, ani skupiska drzew nie mogą być uznane za chronione twory przyrody ani za pomniki przyrody⁴⁷. Przesądził o tym z jednej strony § 90 ust. 8 ZOPK, zgodnie z którym drzewa i ich skupiska uznane według § 6 ustawy z 1956 r. za chronione twory przyrody lub chronione pomniki przyrody stają

⁴³ D. Danecka, W. Radecki, *Czeskie przepisy o ochronie drzew i krzewów z perspektywy oczekiwanej nowelizacji przepisów polskich. Część I – Zagadnienia administracyjne*, „Casus” 2015, nr 76, s. 6–13; eidem, *Czeskie przepisy o ochronie drzew i krzewów z perspektywy oczekiwanej nowelizacji przepisów polskich. Część II – Zagadnienia odpowiedzialności prawnej*, „Casus” 2015, nr 77, s. 20–29.

⁴⁴ D. Danecka, W. Radecki, *Zmiany w przepisach o ochronie drzew i krzewów w Czechach i w Polsce*, „Casus” 2020, nr 96/97, s. 26–33.

⁴⁵ *Vyhláška Ministerstva životního prostředí České republiky č. 395/1992 Sb.*, kterou se provádějí některá ustanovení zákona České národní rady č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny.

⁴⁶ *Vyhláška Ministerstva životního prostředí České republiky č. 189/2013 Sb.*, o ochraně dřevin a povolování jejich kácení.

⁴⁷ Widać zasadniczą różnicę w porównaniu z prawem polskim, bo w Polsce wśród pomników przyrody zdecydowanie przeważają pojedyncze drzewa, ewentualnie ich skupiska.

się drzewami pamiętnymi w rozumieniu § 46 ZOPK, z drugiej – definicje narodowego pomnika przyrody (§ 35) i pomnika przyrody (§ 36), z których wynika, że czeski pomnik przyrody (tak narodowy, jak i inny) ma zawsze charakter przestrzenny.

Milan Šimandl uznaje drzewa pamiętne (*památné stromy*) za najważniejszą formę szczególnej indywidualnej ochrony roślin drzewiastych. Wprawdzie pojęcie to było znane od początku XX wieku, ale do czeskiego porządku prawnego zostało wprowadzone dopiero ustawą z 1992 r. Drzewami pamiętnymi są:

- nadzwyczajnie znaczące drzewa, ich skupiska i aleje drzew, które organ ochrony przyrody uznał za pamiętne (§ 46 ust. 1 ZOPK),
- chronione pomniki przyrody lub chronione tworzy przyrody, uznane za takie na podstawie § 6 ustawy z 1956 r., które *ex lege* przeszły do kategorii drzew pamiętnych z mocy § 90 ust. 8 ZOPK,
- drzewo, które stało się pamiętnym na podstawie umowy zawartej między jego właścicielem a organem ochrony przyrody (§ 39 ZOPK).

Instrumentami prawnymi zapewniającymi ochronę drzew pamiętnych są:

- zakaz ich uszkodzania, niszczenia oraz naruszania ich naturalnego rozwoju (§ 46 ust. 2 część pierwsza),
- dopuszczenie pielęgnacji tylko za zgodą organu, który uznał drzewo za pamiętne (§ 46 ust. 2 część druga),
- obowiązkowe wyznaczanie strefy ochronnej wokół pamiętnego drzewa, w której nie pozwala się na żadne czynności szkodliwe dla niego, z przykładowym wskazaniem na budownictwo, regulacje terenu, odwadnianie i chemizację (§ 46 ust. 3),
- dopuszczenie uchylenia ochrony drzewa pamiętnego tylko wtedy, gdy inny interes publiczny przeważa nad interesem ochrony przyrody albo w interesie ochrony przyrody (§ 46 ust. 4),
- odpowiedzialność za wykroczenia (§§ 87 i 88 ZOPK).

Wykroczeniem jest uszkodzenie lub zniszczenie drzewa pamiętnego: jeżeli takiego wykroczenia dopuszcza się zwykła osoba fizyczna, grozi jej *pokuta* do 100 tysięcy korun (§ 87 ust. 3 lit a), przy czym gdyby czyn miał miejsce na obszarze szczególnie chronionym – do 200 tysięcy korun (§ 87 ust. 5), a jeżeli wykroczenia dopuszcza się osoba prawna lub osoba fizyczna-przedsiębiorca – grozi *pokuta* do 1 miliona korun (§ 88 ust. 1 lit. b).

Podstawą powszechnej ochrony drzew i krzewów są przepisy §§ 7–9 ZOPK i *vyhláška* z 2013 r. Ochrona ta opiera się na trzech zasadach:

- ochrony (*princip ochrany*) – według § 7 ust. 1 ZOPK rośliny drzewiaste są chronione przed uszkodzeniem i niszczeniem, o ile nie odnosi się do nich

ochrona przewidziana przepisami szczególnymi ani nie są one drzewami pamiętnymi lub chronionymi gatunkowo w myśl §§ 46 i 48; nowelizacja wdrażająca unijne przepisy o gatunkach inwazyjnych dodała zdanie, że ochrona powszechna nie obejmuje gatunków inwazyjnych,

- troski (*princip péče*) – pielęgnacja i utrzymanie roślin drzewiastych jest według § 7 ust. 3 ZOPK obowiązkiem właściciela,

- zezwoleń (*povolovací princip*) – stosownie do § 8 ust. 1 zdanie pierwsze ZOPK *ke kácení* (na usunięcie, wyrąb, ścięcie) roślin drzewiastych niezbędne jest zezwolenie organu ochrony przyrody, jeżeli ustawa nie stanowi inaczej.

Na ustawowo przewidzianych wyjątkach oparte jest rozróżnienie trzech wariantów usuwania drzew i krzewów:

- wariant wolnego wyrębu – bez zezwolenia można usuwać drzewa i krzewy o określonych *vyhlášką* wymiarach i charakterystyce, do czego ministra upoważnił § 7 ust. 3 ZOPK,

- wariant zgłoszenia zamiast zezwolenia, z dwoma podwariantami: 1) zgłoszenie uprzednie – usuwanie drzew i krzewów ujętych w § 8 ust. 2 ZOPK wymaga zgłoszenia organowi na 15 dni przed zamierzonym usunięciem; organ może usunięcie wstrzymać, ograniczyć lub zakazać; 2) zgłoszenie następcze – bez zezwolenia można na podstawie § 8 ust. 4 ZOPK usuwać rośliny drzewiaste, których stan bezpośrednio zagraża życiu lub zdrowiu albo stwarza zagrożenie szkodą znacznych rozmiarów; usunięcie z tego powodu należy w terminie 15 dni zgłosić organowi,

- wariant uzależniony od zezwolenia – stosownie do § 8 ust. 1 zdanie drugie ZOPK zezwolenia można udzielić z ważnych powodów po ocenie funkcjonalnego i estetycznego znaczenia roślin drzewiastych; wprawdzie organ działa na podstawie uznania, ale nie jest to uznanie dowolne, gdyż wymaga, aby po ocenie znaczenia roślin drzewiastych organ doszedł do przekonania, że interes publiczny wymaga jednak ich usunięcia.

Środki prawne związane z zezwoleniami zostały przewidziane w § 9 ZOPK w postaci:

- nasadzeń zastępczych (*náhradní výsadba*) – wydając zezwolenie organ może nałożyć taki obowiązek, wtedy nie ma żadnych opłat, a wykonanie nasadzeń zastępczych uznaje się za naprawienie szkody ekologicznej,

- płatności (*odvody*) w przypadku usunięcia: 1) na podstawie zezwolenia – na rzecz gminy z przeznaczeniem na poprawę stanu środowiska; 2) bez zezwolenia – na rzecz Państwowego Funduszu Środowiska.

Obowiązek wnoszenia płatności jest jednak bezprzedmiotowy, ponieważ miał być określony odrębną ustawą, która do dziś nie została wydana.

Instrumenty sankcyjne w postaci odpowiedzialności za wykroczenia są przewidziane w §§ 87 i 88 ZOPK. Wykroczenia dopuszcza się osoba fizyczna, która nie dopełni obowiązku zgłoszenia (§ 87 ust. 1 lit. c) z sankcją *pokuty* do 10 tysięcy koron), nie dopełni nałożonego obowiązku wykonania nasadzeń zastępczych (§ 87 ust. 1 lit. g) z sankcją *pokuty* do 10 tysięcy koron), uszkodzi lub bez zezwolenia zetnie roślinę drzewiastą rosnącą poza lasem (§ 87 ust. 2 lit. e) z sankcją *pokuty* do 20 tysięcy koron), zetnie bez zezwolenia lub poważnie uszkodzi skupisko roślin drzewiastych rosnących poza lasem (§ 87 ust. 3 lit. d) z sankcją *pokuty* do 100 tysięcy koron). Wykroczenia dopuszcza się osoba prawna lub osoba fizyczna-przedsiębiorca, uszkadzając lub niszcząc bez zezwolenia roślinę drzewiastą lub skupisko roślin drzewiastych poza lasem (§ 88 ust. 1 lit. c) z sankcją *pokuty* do 1 miliona koron] albo nie dopełniając obowiązku zgłoszenia lub nałożonego obowiązku wykonania nasadzeń zastępczych (§ 88 ust. 1 lit. h) z sankcją *pokuty* do 1 miliona koron).

Zakończenie

Monografię Milana Šimandla czytałem z rosnącym zainteresowaniem i podziwem dla kunsztu autora, który potrafił tak znakomicie i wieloaspektowo przedstawić historię prawnej ochrony drzew i krzewów na ziemiach czeskich oraz zwięźle, a jednocześnie przekonująco przeanalizować obowiązujący stan prawny w tym zakresie w Republice Czeskiej.

BIBLIOGRAFIA

- Cilek R. (2014), *Čeští panovníci a prezidenti*, Praha.
- Čerovský J. (1989), *Ochrana přírody jako péče o přírodní prostředí*, w: M. Brožek, J. Čerovský, Z. Lakomy, J. Orlova, *Kultura a životní prostředí*, Praha.
- Damohorský M. (2006), *Padesát let od prvního českého zákona o ochraně přírody*, „Ochrana přírody” č. 6.
- Damohorský M. i in. (2010), *Právo životního prostředí*, Praha.
- Danecka D., Radecki W. (2015), *Czeskie przepisy o ochronie drzew i krzewów z perspektywy oczekiwanej nowelizacji przepisów polskich. Część I – Zagadnienia administracyjne*, „Casus” nr 76.
- Danecka D., Radecki W. (2015), *Czeskie przepisy o ochronie drzew i krzewów z perspektywy oczekiwanej nowelizacji przepisów polskich. Część II – Zagadnienia odpowiedzialności prawnej*, „Casus” nr 77.
- Danecka D., Radecki W. (2020), *Zmiany w przepisach o ochronie drzew i krzewów w Czechach i w Polsce*, „Casus” nr 96/97.

- Franková M. (2014), *Právní úprava chráněných území na ochranu přírody do roku 1956*, „České právo životního prostředí“ č. 2.
- Maly K. i in. (2005), *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha.
- Mates P. i in. (2010), *Základy správního práva trestního*, Praha.
- Průcha P. (2012), *Správní právo. Obecná část*, Brno – Plzeň.
- Siatkowski J., Basaj M. (2002), *Słownik czesko-polski*, Warszawa.
- Stejskal V. (2016), *Zákon o ochraně přírody a krajiny, Komentář*, Praha.
- Strejček J., Kubiková J., Kříž J. (1982), *Chraňme naši přírodu*, Praha.
- Šimandl M. (2021), *Vývoj právní ochrany dřevin v českých zemích*, Praha.
- Vojaček L., Schelle K., Knoll V. (2010), *České právní dějiny*, Plzeň.